

Monaški život i naučni rad na Atosu.

Dr. Janko Oberški.

(Nastavak.)

Monaški stepeni.

Kad imamo pregled o glavnim kategorijama atonskog monaštva, treba još da u najkrupnijim crtama izbliže ogledamo glavna načela unutrašnje monaške discipline i način, kako primjenjuje atonsko monaštvo monaške propise u praksi.

1. Primanje u monaški stalež (novicijat).

Kandidati, koji žele da stupe u monaški čin, treba da, prema odredbama carigradske sinode za Fotija, provedu tri godine u novicijatu (*δοκίμιον, δόκιμος*). Izuzetak od toga pravila smio bi se učiniti tek kod onih kandidata, koji su poznati, da su već otprije provodili život na glasu asketskog savršenstva, ali ni oni ne bi smjeli da budu primljeni prije polugodišnje kušnje. Vrijeme kušnje smije se skratiti i onda, ako se kandidat desi u smrtnoj pogibli, a vruće bi želio da umre kao monah.

2. Rasofori.

Kad prođe propisano vrijeme kušnje, oblači biskup kandidate u monaško ruho. Kandidati početnici dobivaju usku dugačku haljinu tamne boje i od grube tkanine, a zove se *ῥάσος*. Po njoj dobivaju monasi početnici i ime rasofori (*ῥάσοφοροὶντες*). Opasuju se kožnim pojasom, a na glavi nose kamilavku. Na Atosu je propis, da svaki početnik mora provesti barem dvije godine u stepenu rasofora, a zatim dobiva takozvanu malu monašku mantiju, nazvanu *πᾶλλιον*. Po njoj se stupa u daljnji monaški stepen, nazvan

3. Mikrosimi (μικρόσημος).

Taj stepen istočnog monaštva odgovara analogno prema propisima zapadnog redovništva redovničkom stepenu zavjetovanih (professi), jer kod oblačenja palija istočni monasi polažu zavjete čistoće, siromaštva i poslušnosti.

Oni koji provedu dugo vremena prokušani u ovom stepenu monaškog života, te se odlikuju revnošću u ispunjavanju monaških pravila, postizavaju posljednji monaški stepen, kad se oblače u tako zvanu velik u ili a n đ e o s k u haljinu, prema kojoj se nazivaju

4. Megalosiimi (μεγαλόσημοι).

Ovi nose na plećima kukuljicu u obliku škapulara, označenu sa pet krstova. Oni koji provedu najmanje sedam dana kao monasi obučeni u tu haljinu, imaju pravo, da u njoj budu i zakopani poslije svoje smrti.

S obzirom na hijerarhijske stepene dijele se istočni monasi slično kao i u zapadnjačkom redovništvu:

1. na obične monahe (μόναχοι) kao na zapadu braća lajici;

2. na hijerodakone (ιεροδιάκονοι), koji imaju đakon-ski stepen sv. reda;

3. na hijeromonahe (jeromonahe, ιερομόναχοι), koji imaju stepen prezbiterata. Ovi se zovu u strogom smislu kaluđeri (καλόγεροι = lijepi starci).

4. Svjetovnjaci pak, koji stalno borave u manastiru kao sluge, a katkada budu kasnije primljeni u monahe, zovu se κοσμικοί. Mnogi manastiri drže ovakve, da im budu težaci ili kmetovi na njihovim prostranim posjedima.

Asketski život atonskih monaha.

Sav asketski život atonskog monaštva svodi se danas u glavnom na tri poglavita sredstva, pomoću kojih se nastoji oko napretka u duhovnom životu, a to su: a) molitva i liturgijski čini, b) post, c) odijeljenost od svijeta. O svakom od toga trojega treba da promotrimo, kako se njime služe atonski monasi.

da po tom uzmognemo prosuditi cjelokupni monaški duh istočne pravoslavne crkve.

1. Molitva i liturgijski čini.

Na zajedničku molitvu u koru strogo su vezani po monaškim regulama samo cenobitski manastiri, dok tako zvani slobodni monasi ili idioritnici mogu obavljati dnevne časove u koru, ali ne moraju; to im se dakle pušta sasvim na volju. Jutarnji se časovi mole obično između 7—9 sati, a popodnevni obično između 4—6 sati, i to pjevajući. Na velike blagdane drže se bdijenja (vigilije). Tada se veći dio noći provodi u molitvi noćnih časova. Osim moljenja časova u koru nijesu monasi vezani ni na kakve druge vrste molitve.

Boraveći na Atosu imao sam u raznim manastirima mnogo prilike, da promatram s formalne strane način molitve atonskih monaha, te sam u svojim opažanjima zamijetio neke karakteristične momente, koje sam slobodan ovdje iznijeti vjerno, kakve sam o njima dobio impresije.

Najveća se pažnja skreće kod molitve na minuciozno izvršivanje brojnih ceremonija, kao naročito često cjelivanje svetih ikona, križanje i klanjanje koje se redovno potrostručuje. Klanjanje je dvovrsno: Duboki poklon sagibanjem gornjega tijela do pojasa i doticanjem vrška ruke do tla (malo metanisanje *μετάνοια* i prostracija (*προσκύνησις*) ili padanje ničice na zemlju. Broj malog metanisanja kreće se prema savršenstvu monaha između minuma 60 i maksima 1200 na dan. Što se tiče vanjske sabranosti i pobožnosti u obavljanju tih ceremonija kod zajedničke molitve, opazio sam, da to najlošije obavljaju grčki monasi, kod kojih se općenito zapaža potpuno pomanjkanje smisla za estetski ukus i pijetet, tako te ostavljaju u svemu dojam mehaničkog formalizma bez sjenke prave pobožnosti. To se uostalom također vidi i po svoj vanjštini njihovih hramova, koji su gotovo svi bez izuzetka veoma zapušteni, zaprašeni i uopće u silnom neredu; liturgijsko im je ruho zamazano i otrcano, tako te je odvratno za gledanje. Ispod svake je kritike kod grčkih monaha na Atosu liturgijsko pjevanje. Naprotiv sa mnogo pijeteta, majestetičnog liturgijskog ukusa, puni nježne i duboke pobožnosti obavljaju ove obrede ruski

monasi na Atosu. Oni se također mnogo brinu, da im hramovi i liturgijsko ruho budu u najuzornijem redu, te što ukusnije i bogatije opremljeno. Imao sam prilike da s udivljenjem promatram bogato, ukusno i uzorno uređene ruske crkve u skitu sv. Andrije i Pantelejmonskom manastiru. Potpuna opreka grčkim monasima jesu ruski monasi također u preciznosti liturgijskog pjevanja.

U asketskom monaškom životu istočne pravoslavne crkve, može se prosječno sa sigurnošću reći, da se molitva uvelike cijeni kao moćno duhovno sredstvo, i da vlada veliko pozdanje u moć i uspjeh molitve, osobito u svrhu polučenja milosnog života. No karakteristično je, da oni pravi realni izvori milosti, kaošto je sv. misa i sv. sakramenti, nijesu u razmjernoj cijeni prema svojoj svrhunaravnoj vrijednosti. Tako primjerice sv. liturgija (misa), premda je centrom kršćanskog bogoslužja, ipak se u većini atonskih manastira ne vrši svaki dan, nego samo na nedjelje i blagdane. Valja spomenuti, da se manastirske crkve drže zatvorenima u sve vrijeme, dok se ne obavlja zajednička molitva ili liturgija, i rijetko se otvaraju i na molbe stranaca, ako bi ih htjeli razgledati u vrijeme izvan molitve. Primanje sv. sakramenta biva još rjeđe. Atonski monasi npr. smatraju da su potpuno udovoljili svojoj dužnosti, ako jedamput na godinu, i to o Uskrsu, prime sakrament pokore i presvete Euharistije. Revni monasi primaju ove sakramente do četiri puta na godinu, dok izvanredno pobožni smiju najviše svakih 40 dana da pristupe sv. pričesti. Prije primanja sv. pričesti treba da monah tri dana strogo posti.

Ovaj se rigorizam uvriježio u kasnijim vremenima, kad je počeo uopće popuštati duh monaške asketske revnosti, dok je u starijim vremenima vladala sasvim protivna praksa; što više u vrijeme jedinstva bilo je primanje sv. sakramenata mnogo češće, a zbog toga i asketski život bujniji. Ovaj rigorizam novijeg doba u pravoslavnom monaštvu gledom na primanje sv. sakramenata, a napose presv. Euharistije podsjeća nas na jednu analognu pojavu, što je susrećemo na zapadu u janzenističkom krivovjerju.

Na smrti primaju monasi okrepu sv. sakramenata umirućih. Umrli se monasi pokapaju u kućnom groblju. Tri godine

poslije smrti iskopaju im se kosti iz groba. Na lubanji označi se pokojnikovo ime i dan smrti. Te se lubanje pohranjuju u su-terenskim izbama naslagane na policama, dok se kosti od ruku i nogu naslažu u kutu kao cjepanice drva jedna uz drugu.

2. P o s t.

Među osobita sredstva asketskog života pripada i post. Bit posta u pravoslavnoj crkvi stoji u potpunoj apstinenciji od blagovanja mesa toplokrvnih životinja. Takvog se mesa na čitavoj gori Atosu uopće ne dobije. Utorkom, četvrtkom, subotom i nedjeljom dopušteno je blagovanje mlijeka, sira i jaja, a ostale dane zabranjeno je i to. Blaguje se u dva obroka na dan: u 10 sati prije podne ručak, a u 5 sati popodne večera. Prije i poslije jela mole se propisani psalmi, analogno kao kod zapadnog redovništva. Za čitavo vrijeme obroka čita se duhovno štivo, obično životi svetaca napose članova monaškog staleža. To im je ujedno gotovo jedini način teoretske pouke, jer propovijedi i drugi duhovnih pouka nema nikakvih.

3. O d i j e l j e n o s t o d s v i j e t a.

Treće poglavito sredstvo za unapređivanje asketskog monaškog života na Atosu jest o d i j e l j e n o s t o d s v i j e t a. To se polučuje držanjem klauzure, koja je naročito stroga kod cenobitskog monaškog tipa te eremita ili anahoreta. Kod tipa slobodnih monaha (idioritmika) ne mari se mnogo za propise o klauzuri. No zapravo čitava gora Atos smatra se kao da je pod klauzutom, jer je ženskinjama uopće najstrože zabranjen i sam pristup na tu goru, tako te već kroz vijekove nije na goru Atos koračila ženska noga. Ta se zabrana provodi tako strogo, da se primjenjuje i na životinje, i tako se ne drži na Atosu ni ženki od domaćih životinja, koje služe kao tegleća stoka. Strancima odraslim muškarcima dopušta se pristup samo zbog opravdanih razloga, i to na pismenu preporuku kojega poznatog pravoslavnog vladike. S takvom pismenom preporukom valja da se prijavi najprije kod redarstva u Kareji, gdje stoluje centralna monaška uprava, zvana Protat (*Πρωτάτος*) ili *Ἱερά ἐπιστολία* = sveto predstojništvo. Od Protata dobiva se provodno pismo s točnom naznakom svrhe putovanja. Tim

provodnim pismom otvaraju se strancu vrata svih manastira i osigurava se gostoprimstvo.¹

Što se tiče primanja stranaca, prema svjetovnjacima su monasi dosta rezervirani. Grčki monasi su prosječno prema strancima prilično nesusretljivi. Naprotiv ruski monasi vanredno su gostoljubivi i predusretljivi. Općenito pak bivaju susretljivije primani svećenici nego lajici.

Naobrazba atonskih monaha.

Specijalno sam se zanimao za pitanje, da li se monasima daje barem katkada bilo službeno bilo privatno kakva teoretska pouka za asketski život, bilo u formi egzorta, kateheza, homilija, duhovnih vježba, bilo na kakavgod drugi način, ali sam razabrao, da su takvi načini asketske pouke u duhovnom životu atonskim monasima sasvim nepoznati. Jedinim načinom formalne pouke moglo bi se smatrati tek duhovno štivo u vrijeme blagovanja. Kad sam ispitivao uglednije monahe, na koji način se teoretski upućuju u asketski život, odgovoriše mi, da to biva isključivo vlastitom pobudom, ako monah sam čita, ili pita starije monahe, ili naprosto promatra njihov način života. Naravno da u većini slučajeva ne zapaža se baš osobita interesa za kakve teoretske asketske probleme. Razumljivo je stoga, da kod većine monaha nailazimo na golemo neznanje i gledom na elementarno poznavanje vjerskih istina, a kamoli u pogledu asketskih načela. Uz golemo vjersko neznanje razbujao se korov svakovrsnog praznovjerja, uvriježile se nadalje razne pred-

¹ Priopćujem kako je glasilo moje provodno pismo, što sam ga dobio na preporuku solunskog mitropolite Genadija: „*Ἱερὰ κοινότης Ἁγίου Ὄρους Ἄθω. — Ἀριθ. Πρωτοκ. 199. — Ἐν Ἀγίῳ Ὄρει Ἄθω, τῆ 27. Ἰουνίου 1926. — Πρὸς τὰς Ἐκκοισιν Ἱερῶν καὶ Σεβασμίας Μονῶν τοῦ Ἁγίου Ὄρους Ἄθω — Ὁ ἐπιτότης τοῦ παρόντος ἱεροσφραγίστου γράμματος ἡμῶν κ. Γιάγκο Ὀμπέσκι ἱερεὺς τοῦ Ἀντικῶ ὀδογματος καὶ καθηγητῆς ἐν Ζάγρεμπ ἀφίκετο εἰς τὸν ἱερόν ἡμῶν τόπον πρὸς ἐπίσκεψιν τῶν Ἱερῶν ἡμῶν Μονῶν καὶ μελέτην τῶν ἐν αὐταῖς βιβλίων, συνιστάται δὲ θερμῶς ἐπὶ τοῦ Παναγιωτάτου Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης κ. Γενναδίου. — Τοῦτον ἐπισυνιστῶντες εἰς τὰς Ἱερῶν ἡμῶν Μονῶν παρακαλοῦμεν ἀδελφικῶς, ὅπως εὐάρεστοῦμεναι παράσχωσιν αὐτῷ προφρόνως κατὰ τὴν διαμονὴν τοῦ ἐνταῦθα τὴν δυνατὴν ἐνκολλαν καὶ περιποίησιν ἐν τῇ φιλογενείᾳ. — Ἐπὶ τοῦτοις διατελοῦμεν λίαν φιλαδέλφως Οἱ ἐν Χῷ ἀδελφοί — Οἱ Ἐπιστάται τῆς Ἱερᾶς Κοινότητος“.* —

rasude i fanatička mržnja na zapadni katolicizam, koji im je poznat samo pod imenom »papističke jeresi«.

Utjecaj atonskog monaštva na vjerski i moralni život pravoslavne crkve.

Na osnovi mnogostrukog opažanja kroz stoljeća crkvene povijesti može se jasno zamijetiti nepobitna činjenica, da je intenzivna bujnost redovničkog života redovno najbolji barometar kršćanske životne snage u Crkvi Kristovoj. Redovništvo naime možemo smatrati, da tako kažemo životnim ekstraktom, srčikom ili ponajljepšim cvijećem, gdje je najvidnije ostvaren ideal kršćanskog religioznog života. Ta se činjenica može evidentno konstatovati i u životu istočne crkve, i to najkonkretnije baš na atonskom monaštvu. Dostaje, da se sjetimo onih historijskih vremena bujnoga monaškog života na Atosu, dok je još trajalo nepomućeno jedinstvo istočne crkve sa zapadnom. Ti su monasi uživali neograničeno povjerenje vjernoga puka, bili tom puku putokaz u duhovnom životu, bili mu vjerski učitelji i savjetnici, davali mu utjehu duhonog milosnog života čestim dijeljenjem sv. sakramenata, koje je narod s potpunim povjerenjem primao gotovo isključivo iz monaških ruku. Bili su stup pravovjerja i najjača potpora crkvenog jedinstva. Kad su se naime pojavljivale različite smutnje i trzavice u visokim krugovima carigradske hijerarhije, nije se uvjerenje puka opredjeljivalo prema držanju visokih hijerarha, nego prema držanju atonskih monaha i carigradskih monaha s t u d i t a. Istom onda je pustio raskol svoje korijenje u mase kršćanskog puka, kad je vir raskola zahvatio i za sobom povukao monaštvo istočne crkve. Ali od toga doba datira i vidno postepeno izumiranje duhovnog života, kako u redovima istočnog monaštva, tako i u širokim slojevima pravoslavnih vjernika. Religiozni život zamire, a ostaju tek suhi vanjski znaci, prazna ljuska formalizma bez jezgre duhovnog života. Usahla je srčika, te nužno moraju da usahnu i lisnate grane, jer nema više tko da im dovodi sokove milosnog života. Atonsko monaštvo, koje je nekoć sjalo kao svjetionik vjerskog i čudorednog života, danas više nema ni izdaleka potrebnih preduvjeta, da vrši onu važnu funkciju, koju je vršilo u vrijeme crkvenog jedinstva. U pogledu pozna-

vanja vjerskih istina a pogotovo s obzirom na njihovo teološko produblјivanje zastiru Atos guste magle i tmine neznanja, pa zato ne mođe da bude svjetionik pravoslavnom istoku, ne mođe da bude grad na visokoj gori ili sô zemlji.

Atonsko monaštvo i naučni bogoslovski rad.

Analogno, kaošto u duhovnom životu prevladava kod atonskog monaštva sve više mrtvilo, kvijetizam i formalizam, tako biva i u literarno naučnoj bogoslovskoj djelatnosti. Dosta je u tu svrhu pogledati arhive i biblioteke atonskih manastira, i odmah se mođe razabrati, da je atonsko monaštvo razvijalo najjaču literarnu i naučnu bogoslovsku djelatnost do vremena definitivnog raskola. Poslije pak raskola stala je rapidno opadati ta djelatnost. U vrijeme od 13.—15. vijeka zapađa se očevidno ta dekadencija, kad dolaze do izražaja dva oprečna smjera polemičke teološke literature u istočnoj crkvi: jedan takozvani *latinoifronski*, koji se živo zalađe za obnovu crkvenog jedinstva, a drugi *fotijanski*, kojemu daju posebno obilježje tako zvanii *palamitski bogoslovi* na Atosu, sljedbenici čuvenoga atonskog prvaka i vođe hesihasta *Grgura Palama*-s-a iz 14. vijeka.

Latinofronskom smjeru priklonio se od atonskih monaha *Prohor Cydonije*, brat *Dimitrija Cydonija*, te se isticao kao čuveni protivnik palamita, i zato bi na palamitskoj sinodi g. 1368. izopćen od carigradskog patrijarhe *Filoteja*. Napisao je proti palamitima polemička djela:

1. O božanstvenom svijetlu, koje se pokazalo na gori Taboru;

2. O bitii i djelovanju, gdje je upotrebljavao spise sv. Tome Akvinskoga.

Pored ovih djela *Prohor Cydonije* bavio se mnogo prevodenjem klasičnih djela najznatnijih latinskih pisaca kao sv. *Augustina*, *Boetija* i sv. *Tome Akvinskoga*.² U kasnijim pak vijekovima susrećemo tek po ovoga ili onoga atonskog monaha, koji su se istakli kao bogoslovski pisci.

² M. Jugie: o. c. t. I. str. 680.

Tako iz 16. vijeka valja spomenuti Maksima Hagiorićanina (Svetogorca), koji je živio od 1480.—1556. On je u mladosti studirao u Parizu, Firenci i Veneciji, a zatim se zakaluderio u vatopedskom manastiru. God. 1518. pozvan bi od cara Vasilija III. Ivanovića i carigradskog patrijarhe Theolepta I. da pođe u Rusiju. Tu je stekao sebi mnogo zasluga kao knjižničar carske biblioteke u Moskvi. Preveo je mnoga grčka bogoslovska djela na ruski jezik, i napisao također sam mnogo polemičkih spisa protiv zapadnih bogoslova. Uživao je isprva u Rusiji veliko povjerenje, ali kad se dao na posao, da ispravlja ruske liturgijske knjige, optužen bi kod cara Vasilija kao krivovjerac, te bi zatočen u raznim ruskim manastirima, i najposlije umro je u manastiru sv. Trojstva g. 1556. Kasnije ga ipak Rusi ubrojiše među svoje svetitelje pod imenom Maksima Greka. Činjenica je, da je on znatno uplvisao na javno mišljenje ruskih bogoslovskih krugova, te svojim spisima i prijevodima raspirivao mržnju protiv katoličke Crkve. Neke polemičke spise Maksima Greka preveo je na latinski znameniti hrvatski pobornik crkv. jedinstva Juraj Križanić.³

Iz 17. vijeka valja spomenuti napose dvojicu atonskih monaha, koji su se istakli kao bogoslovski pisci istočne odjeljene crkve, a to su: Metrofan Kritopulos (1589.—1639.) i Agapije Landus (u polovini 17. vijeka).

Metrofan Kritopulos, u mladosti atonski monah, pribrojen bi od Ćirila Lukarisa kleru aleksandrijske crkve. God. 1617. poslan bi od Ćirila Lukarisa u Englesku na bogoslovske nauke kroz pet godina. Poslije pak boravio je dulje vremena u Njemačkoj i Švicarskoj, da temeljito upozna sisteme protestantizma. G. 1631. vratio se u Aleksandriju. G. 1633. postade metropolitom u Memfisu, a g. 1636. promaknut bi na čast aleksandrijskog patrijarhe. Umro je g. 1639. na putu po Rumunjskoj. On je boraveći g. 1625. u Helmstadtu na zamolbu luteranskih bogoslova sastavio znameniti dokument istočne

³ M. Jugie: o. c. t. I. str. 494—495. Tako primjerice polem. raspravu Maksima Svetogorca »O ishodenju Duha Svetoga«. Isp. V. Jagić, Život i rad Jurja Križanića, (Djela Jugosl. akad. znan. i umj. knj. XXVIII. Zagreb 1917.) str. 163.—7; 322.—25; 334—39; 435.

crkve »Confessio fidei« per Metrophanem Critopolum edita (*Ὁμολογία τῆς πίστεως τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας διὰ Μετροφάνου ἱερομονάχου κριτοπούλου ὀνομασθεῖσα*).⁴ Metrofan Kritopulos bio je u nekim stvarima pristaša protestantskih zabluda.

Agapije Landus, rodom Krećanin, prozvan bi zbog svoga nestalnog boravka »putujućim monahom« (*μόναχος περιηγητής*) On je objelodanio mnoga djela ascetskog sadržaja izdajući ih u Veneciji. Tako primjerice napisao je: *Ἀμαρτωλῶν σωτηρία*. Venetiis 1641., koje je prevedeno i na arapski; zatim: *Νεὸς Παράδεισος*, Venetiis 1671; *Θεοτοκάριον*, Venetiis 1643; *Ἐκλόγιον*, Venetiis 1663, te *Νέον ἐκλόγιον*, Venetiis 1679.

U sredini i drugoj polovici 18. vijeka istaknuli se kao bogoslovski pisci na Athosu: Augenije Bulgaris, Nikodim Hagiorita i Leonardos Agapios.

Eugenije Bulgaris (1716.—1806.) studirao je na sveučilištu u Padovi. Od g. 1753.—1757. bio je upraviteljem po njemu otvorene athonske Akademije u Vatopedu, a kasnije predavao je na carigradskoj akademiji. G. 1771. pozvala ga ruska carica Katarina II. da primi čast carskog bibliotekara, a g. 1775. postavljen bi za episkopa u Hersonezu. G. 1800. zahvalio se na toj časti, da uzmogne svoje posljednje dane posvetiti bogoslovskom literarnom radu. Eugenije Bulgaris, ako se i nije odlikovao osobitim talentom, ipak je bio uvažen teolog svoga doba u pravoslavnoj crkvi. Izdao je: *Θεολογικόν*, bogoslovski priručnik, koji je dosta manjkav. Protiv latina napisao je ujedljivo polemičko djelo: *„Βιβλίον κατὰ Λατίνων“*, (Carigrad 1796.). U spisima *Ἐπιστολή πρὸς Πέτρον τὸν κλαίρον* (izd. g. 1844. u Ateni), te *Ἐγκύκλιος ἐπιστολή πρὸς τοὺς ἐν Σερβίᾳ κατοικοῦντας Χριστιανοὺς*, Carigrad g. 1756. raspravlja o dogmatskim razlikama između istoka i zapada. Međutim više se zadužio izdavanjem tuđih klasičnih djela negoli vlastitim.⁶

⁴ A. Palmieri, Theol. dogm. orthodoxa t. I. p. 564 — ss M. Jugie, o. c. I. p. 511—512.

⁵ M. Jugie, o. c. I. str. 520—521.

⁶ M. Jugie: o. c. str. 526—527.

Nikodim Hagiorita 1748.—1809.) napisao je ova djela: *Κήπος Χαρίτων*, izd. Venetiis 1819., gdje tumači hvalospjeve St. Zavjeta, *Νεὸς ξυναξαριστής*, Venetiis 1819., *Ἐορτοδρόμιον*, Venetiis 1836. gdje tumači značenje svetkovina. *Φιλοκαλία*, Venetiis 1782. djelo ascetskog sadržaja, *Βαρσανούφιος*, Venetiis 1816. (zbirka listova monaha Barsanufija). Najznatnije djelo, što ga je sastavio i izdao zajedno s Agapijem Leonardom, također Atonskim monahom, jest „*Πηδάλιον*“, Lipsiae 1800. ili »Kormilo«, zbirka crkvenih kanona onih starih sinoda istočne crkve, što ih priznaju grčka i ruska crkva, popraćeno komentarima ove dvojice. Djelo je napisano polemičkim stilom protiv katolika.⁷

Iz ovoga neznatnog broja literarnih bogoslovskih radnika na Atosu, koji sve većma opada, tako te u posljednjem vijeku i gotovo sasvim iščezava, razabiremo, kako na Atosu prevladava sve veće mrtvilo u tom pogledu. U koliko pak imade literarne djelatnosti, nedostaje joj karaktera objektivnosti i kritičkog duha, već je pod uplivom jakog animoziteta i predrasuda proti zapadnoj crkvi. Danas pak, koliko se općenito može razabrati, prevladalo je na Atosu u tom pogledu posve mašnje mrtvilo i nehaj, izuzevši ruske manastire sv. Pantelejmona i skit sv. Andrije, koji se trse, da imadu barem uzorno uređene i dobro uporabive biblioteke. Biblioteke ostalih manastira nalaze se u vrlo lošem i teško uporabivom stanju. Žaliti je, što tijekom vremena propada u bibliotekama atonskih manastira dragocjeni i golemi historijski naučni materijal još nigdje neobjelodanjenih rukopisa. Sav ovaj materijal reprezentira nepreglednu masu mrtvoga kapitala.

(Nastavit će se).

⁷ M. Jugie: o. c. str. 530.